

AL MEER DAN 40 JAAR EEN KUNST OP ZICH

DE RUSSISCHE ZIEL

Noé Inui - viool, Vassilis Varvaresos - piano, Chiara Tissen - teksten

donderdag 23-03-2023

Programma en toelichting

Tekst- Konstantin Paustovski:

Fragment uit *Boek der omzwervingen* (1963) - Vertaling Willem Hartog

S. Prokofjev: Vijf Melodieën op. 35 (1920)

Prokofjevs *Vijf melodieën op. 35b*, oorspronkelijk gecomponeerd voor zang en piano, ontstonden in Parijs in 1925. De oorspronkelijke versie van deze *Melodieën* werd geschreven tijdens een tournee door Californië in 1920, en ging in maart 1921 in première met de Russische sopraan Nina Koshetz en een Russische pianist. Enkele jaren later bewerkte Prokofjev de stukken voor viool en piano. De componist zelf gaf er de eerste uitvoering van, samen met de Poolse violist Paul Kochanski. Elke melodie is opgedragen aan een violist: de 1e, 3e en 4e melodie zijn opgedragen aan Kochanski, de 2e aan Cecilia Hansen en de 5e aan Joseph Szigeti.

De *Vijf Melodieën* zijn kleine miniaturen met een intense lyriek en een levendig karakter. Hun schoonheid komt voort uit het naast elkaar plaatsen van totaal verschillende stemmingen en karakters: intense lyriek staat tegenover ongewone, diatonische harmonieën, met af en toe momenten van humor en vleugjes Oosterse parfum. De versie voor viool bleek al snel veel populairder dan het origineel: hoewel er weinig is veranderd ten opzichte van de vocale partituur, lijken Prokofjevs muzikale ideeën levendiger over te komen dankzij het gebruik van elementen die typisch zijn voor de vioolschrijftuur: dubbele registers, pizzicato en harmoniek.

Alle *Melodieën* worden gekenmerkt door volkomen verschillende tonaliteiten en tempo-aanduidingen. Dankzij die tegenstellingen zijn ze interessant om te spelen en om naar te luisteren. Met uitzondering van *nr. 4* hebben alle melodieën een contrasterend middendeel. De meest opvallende van de cyclus is *nr. 2*: een door een viooldemper omfloerste melodie met Oosterse trekjes en een impressionistisch karakter, met accenten, trillers en chromatiek.

deel 1: Andante

Tekst- Marina Tsvetajeva: "Ik hou van handen" uit: *Insomnia* (1916) Vertaling Anne Stoffel

deel 2: Lento, ma non troppo

deel 3: Animato, ma non allegro

Tekst- Anna Achmatova: "Zo'n dag waarop de lente schijnt te komen" (1915) Vertaling Hans Boland

deel 4: Andantino, un poco scherzando

Tekst- Marina Tsvetajeva: "Middernacht" (1917) Vertaling Anne Stoffel

deel 5: Andante non troppo

Tekst- Osip Mandelstam:

'Voor een mensengeslacht in een heel ver verschiet' (1931/1935)

Vertaling Hans Boland

N. Roslavets: Sonate nr. 1 voor viool en piano (1913)

Wanneer er gesproken wordt over de muzikale dictatuur van het Sovjetregime, gaat het meestal over het lot van Sjostakovitsj en Prokofjev. Geheel ten onrechte is dat niet, want beide componisten hebben behoorlijk te lijden gehad van het wispelturige en autoritaire communistische gezag. Dat neemt niet weg, dat ze allebei desondanks nog in staat waren hun carrière in grote lijnen voort te zetten. Dat bleek helaas niet mogelijk voor Nikolai Roslavets (1880-1944). Roslavets had compositie gestudeerd aan het conservatorium van Moskou en was in de jaren twintig een van de voormannen van de Russische Vereniging voor hedendaagse muziek. Als voorvechter van de avant-garde werd Roslavets in de jaren '30 dusdanig tegengewerkt, dat hij nauwelijks nog als componist werkzaam kon zijn. Na zijn dood werd zijn nalatenschap bewust verwaarloosd. Een groot deel van zijn oeuvre is zoek, maar ligt wellicht nog ergens in archieven. Tot in de jaren negentig werd belangstellenden te kennen geven dat alles weg was. Van zijn zes Vioolsonates kwamen de nrs. 1, 4 en 6 boven water, maar de andere drie zijn vooralsnog spoorloos verdwenen. Roslavets' muziek is, zoals uit deze stukken blijkt, sterk geënt op de stijl van Skriabin. Het gaat om eendelige sonates met een broeierig idioom, dat duidelijk wortelt in de laat-romantiek. Vanwege het hoge muzikale niveau is het te hopen dat ook Roslavets andere stukken ooit boven water komen.

PAUZE

Tekst - Daniil Charms: 'Waar ik van houd' uit: Dagboeken (april 1933)

Vertaling Jan Jasper Zijlstra

Tekst- diverse gedichten uit *Requiem van Anna Achmatova* (1935-1940)

Vertaling Hans Boland

S. Prokofjev: Vioolsonate nr. 1 in f, op . 80 (1938-'46)

Tekst- Anna Achmatova: Inleiding: 'Vederlicht vervliegen weken' uit: *Requiem*

deel 1: Andante assai

Tekst- Anna Achmatova: 'Aan de dood' uit: *Requiem*

deel 2: Allegro brusco**deel 3: Andante**

Tekst- Anna Achmatova: 'Epiloog' uit: *Requiem*

deel 4: Allegrissimo**S. Prokofjev: Sonate nr. 1 in f**

Sergei Prokofjev (1891-1953) was al achter in de twintig toen de Russische Revolutie uitbrak. Om verschillende redenen, waaronder de wens om een klimaat te vinden dat geschikt was voor zijn avontuurlijke muziek, verliet Prokofjev in 1918 de Sovjet-Unie, om zich achtereenvolgens in de Verenigde Staten, Duitsland en Parijs te vestigen. Maar hij had heimwee naar Rusland en voelde zich niet fijn bij de groeiende instabiliteit in het Europa van vlak voor de oorlog. Ondanks zijn toenemende internationale faam wilde hij terug naar zijn vaderland, waar de verschrikkingen van het Stalin-regime in volle gang waren. In de jaren 1946-1948 werden de 'Zjdanov'-decreten uitgevaardigd, waarbij een verstikkend politiek beleid van socialistisch realisme werd gebruikt om een aantal componisten, waaronder Sjostakovitsj en Prokofjev,

streng te censureren en te bedreigen. Muziek werd verboden, concerten werden geannuleerd, reputaties en carrières werden vernietigd. Prokofjev's financiële situatie verslechterde samen met zijn gezondheid. Hij trok zich geleidelijk terug uit het openbare leven. De extreme moeilijkheden die de censuur van het culturele leven met zich meebrachten, duurden voort tot de dood van Stalin in 1953. Stalin en Prokofjev stierven op dezelfde dag en het nieuws over de dood van de briljante componist was helaas slechts een voetnootje te midden van de overweldigende persoonlijkheidscultus rondom Stalin.

Prokofjev heeft twee sonates voor viool en piano geschreven. In 1938 begon hij te werken aan de *Sonate nr. 1 in f klein, op. 80* in 1938, maar legde het stuk terzijde. Hij voltooide de sonate pas acht jaar later in 1946, nadat zijn *Sonate nr. 2 in D, op. 94 a* al was gepubliceerd. De *Sonate nr. 1 in f* is opgedragen aan de beroemde violist David Oistrach, die de aanzet gaf tot de voltooiing ervan en ook de première speelde. Het is een ongelooflijk virtuoos stuk, serieuzer en donkerder dan de *Tweede sonate* (oorspronkelijk geschreven voor fluit en viool). De *Sonate nr. 1 in f* werd beïnvloed door een Händel-sonate die Prokofjev bewonderde. Met zijn vier delen volgt het stuk het ontwerp van baroksonates: langzaam-snel-langzaam-snel.

Het eerste deel is een somber langzaam deel met een broeiende, Russisch klinkende melodie in het lage register van de piano, die als passacaglia fungeert. De moeizame en dreigende muziek geeft expressie aan een indringende melancholie, de klaagzang van de viool tekent zich af tegen zware klokkengeluiden in de diepe bassen van de piano. De zacht wervelende vioolfiguraties over een opeenvolging van aangrijpende akkoorden werd door Prokofjev zelf omschreven als de 'wind op een kerkhof', een wind die terugkeert aan het slot van de finale. Het tweede deel is een hard en stekelig *Allegro brusco* met een herhalende 'hamerfiguur'. Het lyrische tweede thema vermengt Russisch pathos met een sardonische circusparade, waarna beide instrumenten zich virtuoos uitleven in een explosie van energie en geluid.

Het derde deel biedt een magische rust met lange, zoetvloeiende lijnen, zachte trillers en een gedempte viool in een hoog, etherisch register. Spookachtig maar helder en bijna Frans van gevoelsuitdrukking. De finale brengt nieuwe uitbarstingen van energie. Prokofjev beschreef dit bijna triomfantelijke deel als ritmisch complex. De muziek raast door snelle en steeds wisselende toonsoorten. Uiteindelijk zwelgt het stuk weer in Russische melancholie door een cyclische herhaling van motieven uit het eerste deel en de opflakking van de 'wind door het kerkhof'. De sonate eindigt zoals hij begon in stille, treurige introspectie.

Programmatoelichting teksten:

We beginnen met een lyrische beschrijving van de binnenlanden van Rusland uit het werk van *Konstantin Paustovski*, die zich gezien zijn laatste zin van dit fragment wellicht toch wat schaamt over al zijn vaderlandsliefde. Ook wij voelen ons daar ongemakkelijk bij, slapeloze nachten krijgen we ervan, waarin *Marina Tsvetajeva* ons wakker houdt met haar half slapende/half wakende stem. Toch blijven we monter gedurende deze *Five melodies* van de volkomen a-politieke *Sergei Prokofjev*, we kunnen niet anders, de lente lonkt, *Anna Achmatova* beschrijft hoe het in ons jubelt en *Marina Tsvetajeva* flirt in het maanlicht met haar Don Juan.

Voordat we verdergaan met de *Eerste sonate* van *Nikolai Roslavets* klinkt er een 'Siberië-gedicht' van *Osip Mandelstam*:

Voor een mensengeslacht in een heel ver verschiët,
onverschrokken en nobel en fier,
mag ik niet bij mijn vaderen aanzitten, niet
aanspraak maken op eer of plezier.

Deze tijd is een wolfshond, hij lustte mij rauw,
Ook al huist er geen wolf in mijn bloed;
steek mij liever maar gauw als een muts in een mouw
van Siberië: daar is het goed.

Want daar blijf ik van lafheid en smeerlapperij
en geradbraakte botten verschoond,
waar de glans van een nerts in de nacht zich aan mij
in zijn zuiverste schoonheid vertoont.

Leid mij weg in de nacht, naar de ijskoude golf
van de Lena, naar hemelhoog woud,
want alleen mijn gelijke, een mens en geen wolf,
maakt mij daar, in het steppenland, koud.

(*Osip Mandelstam*(1891- 1938): Voor een mensengeslacht in een heel ver verschiet;
Vertaling: Hans Boland)

Na de pauze lijkt het ons belangrijk om uit te leggen hoeveel er is om van te houden. Zoals *Daniil Charms* in zijn dagboeken optekende. Hij hield ervan lijstjes op te stellen met onderwerpen als 'wat mij interesseert' en 'waar ik van houd'. Bovenaan de bladzijde met het lijstje 'waar ik van houd' schreef hij: [april 1933]

Ik wil schrijven. Ik wil heel veel en heel goed schrijven. Ik wil heel veel heel goede gedichten schrijven.

Een zonnige dag
Het Marsveld

(*Vertaling: Jan Jasper Zijlstra*)

Tijdens de *Eerste vioolsonate* van *Sergei Prokofjev* horen we teksten uit het *Requiem* van *Anna Achmatova*. (*Vertaling: Hans Boland*)

Tot 1962 waren de gedichten van de gedichtencyclus *Requiem* nooit opgeschreven en werden ze bewaard in de hoofden van de dichter zelf en van acht van haar meest betrouwbare vriendinnen, die ze niet te horen kregen omdat het gerede vermoeden bestond dat er af luisterapparatuur in Achmatova's kamer was geplaatst. Het papier waarop ze de verzen te lezen kregen werd verbrand zodra de tekst uit het hoofd was geleerd. Achmatova schreef later, voorafgaand aan de cyclus de volgende tekst:

In plaats van een voorwoord:

Tijdens de verschrikkelijke jaren van Jezjov heb ik 17 maanden doorgebracht in de rijen voor de gevangenen van Leningrad. (*Hier zat in 1935 haar zoon gevangen. Hij werd vrijgelaten, maar in 1938 weer opgepakt, het proces werd heropend en hij werd tot 5 jaar strafkamp veroordeeld, CT*)

Op een keer 'identificeerde' iemand mij. Een vrouw met blauwe lippen, die achter mij stond en mijn naam natuurlijk nog nooit had gehoord, kwam op dat moment los uit de verstarring die ons allen kenmerkte, en vroeg mij fluisterend (iedereen fluisterde daar): Kunt u ook dit beschrijven?

En ik zei: 'Ja.'

Toen gleed er iets als een glimlach over hetgeen eens haar gezicht was geweest.

Het eerste en het derde deel van deze sonate werden overigens gespeeld op de begrafenis van Prokofjev in 1953. Het jaar waarin ook de man van Achmatova in een strafkamp aan zijn ontberingen overleed.

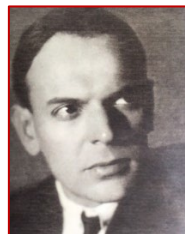
Biografieën Uitvoerenden:

Noé Inui: Grieks/Japans violist; hij won eerste prijzen op diverse internationale concoursen, zoals de speciale prijs voor jong talent van de Sibelius Competition/Helsinki 2005, en de eerste prijs bij Young Concert Artists/New York 2009. Op de Verbier Festival Academy in 2012 ontving Noé de felbegeerde topprijs, *Prix Julius Bär*, uitgereikt aan een musicus met uitzonderlijk talent. In 2020 selecteerde Het Concertgebouw Noé als een van hun “*Classical Futures Europe Artists*”. Zijn album met alle solosonates voor viool van *Eugène Ysaÿe*, verschenen in 2019, kreeg in diverse toonaangevende dag- en vakbladen de maximale waardering, zoals een 10 in *Luister*, CD van de maand in *The Strad* en een nominatie van het toonaangevende *Opus Klassiek*.

Vassilis Varvaresos: Grieks pianist; in 1998 was hij de jongste winnende pianist ooit van Young Concert Artists/New York, waarna zijn recitaldebuten in New York en Washington lovend werden ontvangen. De Washington Post noemde hem een “*Young Master on the Rise*”. Deze felbegeerde eerste prijs werd daarna gevolgd door diverse internationale prijzen; hij is laureaat van o.m. de Enescu Competition 2014 in Boekarest. Aan de prestigieuze Juilliard School in New York behaalde Vassilis een Bachelor, Master en Doctor of Musical Arts en daarna aan het CNSMD in Parijs het Diplôme d'Artiste-Interprète'. Vassilis' laatste soloalbum “*V for Valse*”, met werken van Liszt, Scriabin, Schumann en Ravel verscheen in 2018 bij Aparte Records in Frankrijk en ontving superrecensies in toonaangevende dag- en vakbladen.

Chiara Tissen: actrice en schrijfster; zij studeerde af aan Toneelacademie Maastricht. Ze speelde bij gezelschappen als het Nationale Toneel, het NNT en Matzer Theaterproducties, en ook in familie- voorstellingen als ‘Scheepsjongens van Bontekoe’ en ‘Koning van Katoren’. Voor deze twee voor-stellingen werd ze genomineerd voor een musical award. Daarnaast speelde ze in diverse televisieseries. Ze publiceerde drie romans: ‘De Valduik’ (2005), ‘Meisje loos’ (2007) en ‘Wrap’ (2010).

Teksten van:

Anna Achmatova (1889-1966) was een gewaardeerd schrijver in de tijden van revolutie en aanvangsjaren van de Sovjet-Unie. Tijdens Stalin, vanaf 1946 verstoten uit de schrijversbond, kon zij dus niet meer publiceren. Haar man en zoon zaten in strafkampen; haar man overleed daar in 1953. Er vond een rehabilitatie van Achmatova plaats in het van de jaren zestig.

Osip Mandelstam (1891-1938) wordt algemeen beschouwd als een van de grootste Russische dichters van de twintigste eeuw. Zijn werk was in de Stalin-tijd vrijwel onbekend buiten Rusland en mocht niet of slechts incidenteel gepubliceerd worden. Hij werd veroordeeld wegens antirevolutionaire activiteiten en stierf in een goelagkamp.

Konstantin Paustovski (1892-1968) is vooral bekend van zijn memoires “*Geschiedenis van een leven*”. Deze memoires vormen een uniek tijdsdocument over het Russische leven in de turbulente eerste decennia van de 20e eeuw. Hoewel hij zelf niet vervolgd werd, zette hij zich in voor collega-schrijvers die slachtoffer waren van de censuur.

Marina Tsvetajeva (1892-1942) was een gevierd dichter, emigreerde in de jaren twintig om de censuur te ontlopen. Bij terugkeer in de Sovjetunie in 1939 werd haar dochter verbannen naar Siberië en haar man opgepakt, verdacht van contraspionage. Tsvetajeva heeft zich in 1942 van het leven beroofd omdat ze dacht dat ze een bedreiging vormde voor de toekomst van haar zoon.